

ПРОГУЛЯНКА У НЕДІЛЮ

ОПОВІДАННЯ

Була неділя, один із тих залитих сліпучим сонячним світлом та зігрітих його теплом весняних днів, коли городяни, які ще не встигли здихатися своїх зимових застуд, опинившись на вулицях, що глибокими зморшками чорніють між стрімкими стінами будинків, піднімають угору носи і мало не втягують у себе свіжі, п'янкi пахощі весни, котрі доносить вітер з квітучих полів.

Синьйор Барнабо, старший архіваріус фінансового управління, помітив тієї неділі, що настала вже весна, тільки-но спустив із ліжка ноги. Ступнувши помилково на голу підлогу, він замість того, щоб тут же підібгати ноги й тихо вилаяться, раптом відчув, що цей дотик йому подобається. Він солодко потягся, почухав груди, між лопатками й вирішив, що піде займатися своїм ранковим туалетом босий і без майки. Холодна вода теж не здалася йому неприємною, він почав хлюпостатись під краном з таким задоволенням, з яким не робив цього вже багато місяців, і немовби не помічав, що цівки води, стікаючи по його волохатих грудях, добираються вже до пупа. Врешті він відчув себе таким бадьорим, таким помолоділим, таким задоволеним і цим чудесним днем, і блакитним небом, яке видніло за вікном над дахом протилежного будинку, що, зайшовши до кухні, як був, — босий і в самих лише трусах, — заявив дружині та дітям, котрі вже сиділи за столом і снідали, що сьогодні після обіду вони вирушать на прогулянку.

— Ура! — вигукнули хлоп'ята. — А куди ми поїдемо?

— Ми поїдемо трамваєм до Фортеці, — урочисто відповів синьйор Барнабо.

— Червоним трамваєм?

— Так, червоним трамваєм!

Синьйор Барнабо раптом голосно чхнув і, негайно вийшовши з кухні, попрямував до кімнати одягатися.

Треба сказати, що цю прогулянку синьйор Барнабо та його родина повторювали щороку й вона стала для них уже своєрідним ритуалом, яким вони відзначали прихід весни. І хоч на прогулянку відводилося всього кілька пообідніх годин у неділю, для синьйора Барнабо та його родини вона була не звичайною замиською прогулянкою, а справжньою кругосвітньою мандрівкою. Кінцевим пунктом цієї прогулянки, як правило, була Фортеця, не тому, що це місце було привабливіше за інші чудові місця, якими могли похвалитися околиці міста, а тому, що воно було найвіддаленіше од міста, і, щоб дістатися туди, треба було здійснити довгу подорож трамваєм. Для хлоп'ят, які, забравшись на дерев'яні сидіння, ставали на коліна й прилипали до вікон, ця година тряски, переривана довгими зупинками на приміських вулицях, була найбільшою розвагою не лише тоді, коли вони їхали з дому, але й коли поверталися назад. Синьйор Барнабо і його дружина сиділи надзвичайно поважні й раз по раз робили дітям зауваження, щоб вони не крутилися й не заважали іншим пасажирам. Такі прогулянки розбивали одноманітний плин життя подружжя Барнабо, примушували їх почувати себе зовсім інакше, ніж у решту днів, — справжніми синьйорами, яким забаглося трохи розважитись.

Тим-то, вийшовши з дому, вони прагнули прибрати належного вигляду й насліду-

вати манери заможних людей. Синьйора Чечілія намагалася зовсім не скидати рукавичок, щоб не видно було її рук, зашкарбухлив від прання білизни та бабрання на кухні, а якось навіть, опинившись у трамваї обік справжньої синьйори, поділила її обурення з нинішніх служниць і оповіла про якийсь перстень з діамантом, що таємниче щез із шухляди її комода. Що ж до синьйора Барнабо, то тільки-но йому випадала нагода завести з кимось розмову, він одразу ж починав висловлювати своє невдоволення тим, що в наш час звичайні швейцари одержують таку саму платню, як службовці вищого класу, даючи тим самим на догад, що він теж належить до числа останніх. Втім, своєю імпазантною зовнішністю він немало був зобов'язаний квітчому вигляду, черевцю, яким міг би пишатися навіть комендаторе¹, та огрядності, котру важко було пов'язати з постійним овочевим супом, що відповідав платні дрібного службовця. Крім того, на ньому була неодмінна деталь його святкового вбрання — шикарний сірий капелюх з високо загнутими і обшитими блискучою чорною стрічкою крисами. «Хороший капелюх, — любив повторювати синьйор Барнабо, — сам по собі додає людині шляхетності». Якщо ж узяти до уваги ще й те, що хороший капелюх коштував дешевше, ніж будь-який інший головний убір, а слугував значно довше, — майже безстроково, якщо носити його так, як носив синьйор Барнабо, тобто лише в неділю, — то він, можна сказати, був недалекий від істини. Дивна річ, хоч нині важко знайти щось кумедніше й старомодніше за капелюхи з високо загнутими крисами, які на головах у тих, хто їх носить, скидаються на перекинуті ряжки, і хоч володарі таких капелюхів, якщо тільки вони не велетні, зовсім ховаються під ними і являють собою досить смішне й водночас жалюгідне видовище, ці капелюхи, без сумніву, мають здатність надавати тим, що зважаються оздоблювати ними свою персону, респектабельного вигляду людей, обтяжених високим становищем. До чудового капелюха синьйор Барнабо купив пару гамаш, ясна річ, теж сірих, із чорними гудзичками, і з допомогою цих двох предметів умудрявся надавати собі воістину статечного вигляду, хоч інші деталі його вбрання були далеко не високої якості й виглядали досить-таки приношеними. Одне слово, людині, яка бачила його черевце, капелюх і гамаші, ніколи навіть на думку не спало б запідозрити в ньому архіваріуса якогось управління. Річ тут, звичайно, зовсім не в тому, що архіваріус не

може бути статечною людиною, а в тому, що в наші дні досить комусь дізнатися, що ви державний службовець, — хай навіть досить-таки високого рангу, — і на вас уже дивляться не інакше, як із почуттям глибокого співчуття. В цьому вина епохи, революцій, мізерної платні, всієї складності ситуації, яку важко зрозуміти тому, хто заради шматка хліба ладен скоріше стати шкуродером, ніж державним службовцем. Недарма всі гумористичні журнали рясніють карикатурами на службовців, кіно виставляє на посміх злиденні умови, в яких вони живуть, а одне знамените оповідання, що в ньому розказується про шинель якогось чиновника, раптом знову стало модним і набуло популярності навіть серед неписьмених. Усе це цілком пояснює причини того хворобливого почуття самолюбства, яке штовхало синьйора Барнабо і таких, як він, архіваріусів, рахівників, конторників, бухгалтерів й усіляких інших дрібних службовців тих установ, що над входом до них висить герб республіки, зробити все можливе, аби загубитися в загальній масі людей і замаскувати свою приналежність до розряду службовців.

Тієї неділі, пообідавши трохи раніше, ніж в інші дні, родина Барнабо вийшла з дому і попростувала на площу Гарібальді до зупинки червоного трамвая, як називали його діти. Збоку синьйор Барнабо і його дружина справляли враження симпатичної пари, заможного й немолодого вже подружжя, а їхній вигляд, сповнений власної гідності, викликав у всякого перехожого природне почуття поваги. Так само, як і на прогулянках у неділю головною вулицею, синьйор Барнабо запропонував дружині руку, через що його ліве плече підсмикнулося трохи вгору, тим часом як синьйора Чечілія, міцно спираючись на руку чоловіка, насилу зберігала рівновагу в черевичках на високому каблучі, котрі разом із шовковими панчолами вона одягала тільки в неділю. Обоє їхніх синів ішли попереду, пустуючи й бігаючи навзаводи. Вони теж були одягнені краще, ніж завжди, і синьйора Чечілія напружувала зір, щоб побачити, чи не виглядають у них з-під штанів заштопані на п'ятах панчішки. Людей на вулицях було небагато. Сяяло сліпуче сонце, розливаючи по місту трохи не літню млість, а тим часом більшість городян, які ще не встигли звільнитися з-під влади зимових звичок, засидівшись за обідніми столами, чекали, коли настане час вечірньої прогулянки по головній вулиці, і лише дехто з них, немов піонери й першовідкривачі весни, зважилися відзначити цей сонячний день прогулянкою за місто. Трамвай виявився напівпорожнім, отож синьйор Барнабо, не-

¹ Почесний титул, який присвоюється людям, що володіють крупною власністю, підприємцям, тим, на рахунок в кого є солідний капітал.

зважаючи на табличку: «Не палити», дозволив собі тихенько закурити сигарету й насолоджувався цією прогулянкою, як ні разу в житті. Він показував дружині нові будинки для робітників, якими з року в рік забудовувалися околиці міста, й залізобетонні коробки будівель, які ще тільки споруджувалися.

— Звичайно, все це в повному розумінні сучасні будинки, в них багато повітря, в кожній квартирі — ванна, але звідси дуже далеко до центру! — відповідала синьйора Чечілія.

— Це ще нічого, — зауважував чоловік, навіть у тих випадках, коли поблизу нікого не було, хто міг би почути їхню розмову. — Ти уявляєш собі, яке тут оточення? Кого тільки сюди не переселяють — з халуп, з бараків... Одне слово, всіляку потлоч. Хіба порядна людина може тут жити?

Синьйор Барнабо й справді настільки вірив у те, що говорив, що якби в цю мить йому запропонували поміняти старе темне житло на одну з цих просторих і світлих квартир, він зморщив би носа й відмовився б.

За годину трамвай зупинився на кінцевій зупинці, синьйор Барнабо з дружиною й дітьми вийшов з вагона, з насолодою вдихнув на повні груди свіжого повітря і поглянув на місто, що розкинулося ген далеко внизу.

— Так! — мовив він, повернувшись до дружини. — Якби я був мільонером, то, очевидно, не відмовився б мати тут віллу.

Після цього він ще якийсь час дивився на далеке море будинків, що розлилося біля підніжжя горба, на густе плетиво безкінечних вулиць, бруківку яких скісне сонячне проміння змережало світлими візерунками, на масивні приміщення установ, у яких одноманітно протікало життя, на чорні провулки й височенні будинки з глибокими, мов колодязі, дворами. Не можна сказати, що цей незвичний вигляд далекого міста викликав у синьйора Барнабо якийсь особливий, буколічний настрій. Навпаки, він був би безмежно щасливий, якби, мешкаючи в місті, щодня міг милуватися ним, якби міг вести в ньому життя, бодай трохи скрашене тими незвичними втіхами, що на них має право кожна людина, якби міг не ставити в залежність усієї своєї гідності від шикарного капелюха з високо загнутими крисами та гамаш із чорними гудзичками.

Фортецею називалась старовинне, напівзруйноване укріплення, яке стояло на горбі. Цей високий горб був майже зовсім голий, зате з його вершка відкривалася чудова панорама. Для хлоп'ят подружжя Бар-

набо, як, між іншим, і для всіх дітей, що потрапляли сюди, величезною втіхою було блукати підземними ходами й темними казематами старовинної фортеці, виглядати із бійниць, ховатися за виступами фортечного муру, розігрувати облоги і битви. Синьйорові Барнабо теж подобалося тинятися по фортеці, оглядати її зсередины, а якось, заінтригований дивним знаком у вигляді стріли, надряпанним на камені, він, підстьобуваний надією знайти скарб, весь вечір копав під цим каменем, вдаючи, ніби робить це просто знічев'я. Що ж до синьйори Чечілії, то вона ніколи не забувала покласти в сумку щось перекусити дітям, які, погасавши на свіжому повітрі, нагулювали собі такий апетит, що не встигали зійти на горб, як починали канючити свої бутерброди.

Тої неділі, досхочу намиливавшись з горба на місто, синьйор Барнабо, як завжди, вирішив обійти навколо фортеці. Та не встиг він обігнути перший бастион, як раптом здивовано зупинився.

— Поглянь, що тут збудували! — вигукнув він, обернувшись до дружини й показуючи на зелений дерев'яний павільйон, що притулився до муру.

— Торік його тут не було, еге ж? — мовила синьйора Чечілія, теж здивовано розглядаючи павільйон.

— Геніальна ідея, хай йому чорт! — знову вигукнув синьйор Барнабо. — Знаєш, скільки сюди наїде люду? Як тільки довідаються, що тут можна посидіти за столиком і випити скляночку чогось холоденького, плавом попливуть!

— Подивись, тут і тінь буде, — сказала дружина.

Справді, перед павільйоном був натягнений дріт, призначений для витких рослин, яких, між іншим, тут ще й близько не було.

— Відкрити б тут, нагорі, тратторію, оце було б діло! Найбільш прибуткове місце, просто-таки золота жила, — авторитетно вів далі синьйор Барнабо. — Уявляєш собі; Ресторан «Фортеця»! Ми теж могли б коли-небудь сюди навідатись, правда?

Отак розмовляючи, подружжя наблизилось до зеленого павільйону. Двері стояли розчинені навстіж, але всередині нікого не було. Втім, так тільки здавалось. Несподівано з павільйону вийшов чоловік середнього віку, в білій куртці офіціанта і надзвичайно врочисто попрямував назустріч синьйорові Барнабо та його дамі.

— Ласкаво прошу, синьйори. Добридень. Накажете винести столик? Сьогодні й надворі гарно. Будь ласка, прошу вас. Деньок який, просто благодать. Відчувається, що квітень...

— Дякую, дякую, — одказав синьйор

Барнабо, трохи розгубившись. Голос його прозвучав дещо уривчасто й похмуро. Одна брова в нього злетіла вгору. — Ми прийшли тільки подивитися.

Це була щира правда: почувши запрошення власника павільйону, він одразу ж згадав, що в бумажнику в нього всього кілька сот лір.

Нерішучість синьйора Барнабо спонукала чоловіка в білій куртці ще запопадливіше запрошувати його й навіть навела на думку величати гостя почесним титулом комендаторе.

— Прошу вас, комендаторе, я цю ж мить принесу столик і стільці. Ласкаво прошу вас і вашу синьйору, комендаторе.

Почувши таке незвичайне звертання, синьйор Барнабо не став більше заперечувати, тим паче, що власник павільйону побіг уже по стіл і стільці.

«Кінець кінцем, — подумав він, — замовлю дві чашки кави. Ну, скільки можуть коштувати дві чашки кави? Не можна, до дідька, бути таким скнарою! До того ж, тут можна зручно посидіти на сонечку. Ні, якихось сто лір цілком варті того, щоб випити кави, чуючи, як тебе величають комендаторе».

Власник павільйону приволік металевий столик, пофарбований у зелений колір, та два розкладних стільці. Він миттю розставив стільці, поставив на сонці стіл і навіть застелив його білою скатертиною.

— Ну, ось і все, комендаторе. Сідайте, будь ласка, синьйоро. Що накажете принести?

— Дві кави, — велично мовив синьйор Барнабо, обережно сідаючи на розкладний стілець. Йому дуже сподобалася ідея випити чашку хорошої кави, бо та, яку заварювала йому дружина, завжди була змішана з якимось сурогатом, якщо взагалі не була сурогатом, і більше скидалася на розчинену у воді локрицю, ніж на каву.

Але власник павільйону засмучено сказав, що він не може задовольнити бажання гостя, і детально пояснив, чому саме.

— Мені дуже шкода, комендаторе, але кави в нас немає. Ви ж самі розумієте, що для цього потрібна електрика, а сюди її ще не підвели. Можливо, за кілька місяців щось і буде, коли підключать нас до лінії...

— Ну, гаразд, — похмуро сказав синьйор Барнабо, вдавши, що відмова власника павільйону дуже роздратовала його. — Що, в такому разі, тут можна замовити?

— У нас є аранчата¹, — відказав власник павільйону, застигши у шанобливій позі біля столика, за яким сиділо подружжя Барнабо, — кока-кола, оршад, вермут «Мар-

тіні», мускат пассіто¹ — все, що бажаєте, комендаторе.

— Ну, тоді дві склянки аранчати, — з покірним виглядом мовив синьйор Барнабо, намагаючись підрахувати в думці, скільки це коштуватиме.

Він зняв капелюх і вже хотів був покласти його на стіл, але власник павільйону метнувся до приміщення, виніс іще один стілець і обома руками обережно поклав на ньому цей вартий уваги предмет. Потім приніс дві пляшечки аранчати, відкоркував їх і налив у склянки.

В цю хвилину до столика захекано підбігли хлоп'ята. Побачивши, що батько й мати спокійнісінько попивають аранчату, вони спочатку остовпіли й гнівно витріщили на них очі, подумавши, певно, що їх вирішили скривдити й не дати їм цих ласощів, а потім почали вимагати свою порцію.

— Вам теж принести по пляшечці цієї чудової свіжої аранчати? — підійшовши до них і усміхнувшись, запитав власник павільйону.

— Морозива! Морозива! — вигукнули в один голос хлоп'ята.

— Ні! — крикнув синьйор Барнабо й прибрав надзвичайно похмурого вигляду. — Ви обидва спітніли, розігрілися. Ні — і край!

— Ми не спітніли! Ось помацай, зіпріли? — запротестували хлоп'ята.

— Ні, кажу я вам! — грізно повторив синьйор Барнабо.

— Трохи охолоньте, будьте розумними, — наважився звернутись до дітей власник павільйону, — а потім я принесу вам аранчати. Морозива в нас однаково немає...

— Ні, сказав я! — вигукнув синьйор Барнабо ще суворіше, мабуть, навіть занадто суворо для такого незначного випадку. — Аранчата шкідлива для дітей! У вас є бутерброди? От і їжте те, що маєте!.. Скільки з мене? — таким же суворим тоном запитав він, звертаючись до власника павільйону, немов збирався негайно покинути його заклад.

— Сто п'ятдесят лір, комендаторе, — відказав той отетеріло, відступивши на кілька кроків назад.

Синьйор Барнабо вийняв із бумажника дві сотні лір і різким рухом поклав їх на стіл. Хлоп'ята трохи не плакали.

— Гаразд, — мовив він. — З'їжте свої бутерброди, це передусім. А потім побачимо. — І непомітно штовхнув під столом ногою дружину.

Власник павільйону пішов. Синьйор Барнабо побіжно глянув на дітей. Дружина почала виймати з сумки загорнені бутерброди.

1. Апельсиновий сік.

1. Мускат з ізюму.

— Замовкніть, дурники! — сказав синьйор Барнабо мало не пошепки. — Ви що, гадаєте мені самому не хочеться купити вам аранчати? — Він хотів пояснити дітям, що в бумажнику в нього всього лише двісті чи триста лір і тому він змушений обмежувати себе й сім раз подумати, перш ніж зважитись щось замовити. Але синьйор Барнабо нічого не сказав — по-перше, тому, що, здавалось, і так уже все владналося, а крім того, він вирішив, що так, мабуть, буде навіть краще, коли діти ні про що не здогадаються: не ляпатимуть потім язиками. — Треба ж нам було й тут надибати на всякі аранчати! — гнівно промимрив він, немовби підсумовуючи сказане.

Все ще насуплені й ладні в першу-ліпшу мить заплакати, хлоп'ята почали жувати свої бутерброди з ковбасою. Синьйора Чечілія мовчки пригладжувала їм чубчики.

Синьйор Барнабо вирішив трохи поблукати біля павільйону. Він пройшовся кілька разів по терасі неподалік від столика, помилувався на долину, що розпростерлася внизу, — міста звідси не видно було. Тепле сонечко ласкаво погладжувало синьйора Барнабо по лисіючій голові, і до нього знову повернувся безхмарний настрій. Йому навіть захотілося перекинутися кількома словами із власником павільйону. До цього його спонукало лише марнославне прагнення почути, як той величає його комендаторе, хоч про це він, звичайно, навіть гадки не мав.

— Так, мушу вам сказати, це чудова ідея, — відкрити тут, нагорі, ось такий маленький бар, — мовив він, обернувшись до власника павільйону, тільки-но той з'явився у дверях. — Люди приїжджають на прогулянку і, будь ласка, їх обслуговують. Але, якщо я не помиляюся, — додав він, — ця земля державна. Очевидно, нелегко було дістати дозвіл на будівництво цього павільйончика.

Синьйор Барнабо дещо тямив у цих речах, оскільки досить часто мав справу з такими документами в архіві фінансового управління.

— О! — вигукнув власник павільйону. — Ви не уявляєте собі, комендаторе, скільки це мені коштувало! Цілий рік пороги оббивав заради цих кількох квадратних метрів землі!

— Так, так, я знаю, знаю, — поважно відказав синьйор Барнабо. — Я міг би вам допомогти, рекомендувати вас...

— Справді, комендаторе? — вигукнув власник павільйону. — Ну, звичайно, ви всі знаєте, можете зробити протекцію...

— Безперечно, — ще поважнішим тоном мовив синьйор Барнабо. — Я можу,

тобто міг би. З такими питаннями я часто маю справу.

Власник павільйону слухав його з шанобливим виглядом.

— Я не знаю, комендаторе, — озвався він, — чи вважатимете ви це за можливе саме тому, що ви, як тільки-но самі сказали, мали справу з такими питаннями. Але якщо можна, не зараз, звичайно, а коли-небудь пізніше, якщо можна було б якось добитися, при допомозі вашого впливу, щоб зменшили орендну плату...

Синьйор Барнабо слухав власника павільйону з виглядом людини, що поринула в серйозні роздуми, й час від часу згідливо кивав головою. Той, хто побачив би його в цій позі, — синьйор Барнабо стояв, застромивши великі пальці в кишеньки жилета, — пройнявся б до нього почуттям найглибшої пошани.

— О... так, так... — сказав він. — Але спершу треба ознайомитися з контрактом. Умови контракту не можна змінити, поки не закінчиться його строк. Лише після цього можна буде щось зробити... Це — закон.

— Звичайно, — мовив власник павільйону. — В мене є договір на рік, і він продовжується автоматично.

— В такому разі, — пояснив синьйор Барнабо, — як тільки мине перший рік, треба скласти новий контракт на орендування земельної ділянки і передбачити в ньому зниження орендної плати.

— А ви гадаєте, комендаторе, що це можливо? Ех, якби я з самого початку міг був розраховувати на вашу підтримку! Тому що, бачите, комендаторе... — І власник павільйону зі слізьми в голосі, як це роблять усі крамарі, коли вони намагаються улестити когось, сподіваючись заощадити кілька лір за рахунок податку, почав скаржитися на те, що справи його, в усякому разі, до сьогоднішнього дня, йдуть дуже кепсько, що сюди, на таку гору, не заглядає жоден клієнт і що коли й далі так піде, то він дуже легко може прогоріти. Якби вдалося принаймні добитися зменшення орендної плати...

— Звичайно, звичайно, — закивав головою синьйор Барнабо. — Я з задоволенням подбаю про протекцію. Як тільки мине строк контракту, я обов'язково займуся цією справою...

По суті, синьйор Барнабо нітрохи не брехав і не намагався постати в очах власника павільйону всемогутньою персоною, — дещо він і справді міг зробити, приміром, в слушний момент поклопотати за нього. Адже добре відомо, якого значення набуває в установах та міністерствах слівце, замовлене не лише старшим архіваріусом,

тобто такою людиною, як синьйор Барнабо, але навіть простим швейцаром, котрий за двісті-триста лір може дати справі такий хід, що просто дивуєшся.

Власник павільйону не знав, як і дякувати синьйорові Барнабо, однак, будучи людиною завбачливою, він тут же попросив «комендаторе» назвати своє прізвище та адресу, щоб після закінчення строку контракту міг чемно нагадати йому про свою справу. Від цього запитання синьйор Барнабо вкрай розгубився, бо йому було страшенно незручно запрошувати людину, яка про нього такої високої думки, до себе на квартиру, де вічно тхне капустою та вареними овочами, не кажучи вже про те, що йому просто не було б де поговорити з власником павільйону, бо своїх випадкових гостей він і його дружина приймали, як правило, у спальні. Отже, для того, щоб зустрітися з власником павільйону, в нього залишалася хіба його кімнатка в архіві, де він сидів у чорних нарукавниках і де швейцари були з ним запанібрата.

— Гаразд, гаразд, — промовив він, покашлюючи. — Часу в нас ще доволі. Та й, крім того, я завжди такий зайнятий, що мене просто неможливо застати вдома. Було б краще, якби ви ввели мене в курс справи сьогодні ж. Я запишу все в своєму блокнотику й поклопочу де треба. Ні, ні, те, що я можу забути про свою обіцянку, абсолютно неможливо.

Синьйор Барнабо вимовив ці слова з такою рішучістю й на додачу до цього підняв руку, немовби збирався осадити всякого, хто насмілювався б хоч на секунду засумніватися в їх щирості, що власник павільйону навіть подумав, чи не вибачитися йому за свою нетактовність.

— Я зовсім не мав на увазі, комендаторе... Ваша люб'язність, ваша турбота... Я зараз же принесу контракт, він у мене тут разом з ліцензією на право відкрити заклад, — мовив він і, вклонившись, зник у дверях павільйону.

Задоволений синьйор Барнабо озирнувся й важко опустився на стілець поруч із дружиною, яка сиділа за столиком сама.

В цю мить поблизу почулося тріскотіння моторів, і з-за рогу фортеці один за одним вискорчили чотири чи п'ять моторолерів — «Веспи» і «Ламбретті», — на кожному з яких сиділи юнак і дівчина. Весело зіскочивши на землю, молодь попрямувала до павільйону. Власник павільйону визирнув із дверей і ту ж мить почав виносити надвір столики та стільці, щоразу вибачаючись перед синьйором Барнабо:

— Хвилиночку, комендаторе, я зараз же принесу контракт.

На поважного синьйора, котрого власник

павільйону величав комендаторе, юнаки й дівчата не звертали ніякісної уваги; однак за якийсь час, хоч його присутність начебто й не вплинула на них, вони все ж таки почали поводитися значно стриманіше.

Синьйор Барнабо з почуттям власної гідності насадив на голову капелюх і застиг поруч дружини, прибравши якомога суворішого вигляду.

— Все, тепер я знову до ваших послуг, комендаторе. Прошу вибачити мені, — мовив власник павільйону, простуючи до подружжя Барнабо з повною папкою паперів, після того, як він обслужив нових відвідувачів.

Слово «комендаторе» власник павільйону вимовляв із притиском, немов здогадувався, що це робить синьйорові Барнабо приємність. І справді, щоразу, коли він вимовляв це слово, компанія молоді повертала до них голови. Синьйор Барнабо прочитав весь контракт від першого до останнього рядка. Читаючи, він раз по раз стискував губи й насуплював брови, тим часом як власник павільйону стояв поруч нього, напівсхилившись у поклони.

— Гаразд, гаразд, — промовив синьйор Барнабо. — Я негайно займусь вашою справою, хоч вона не така вже й нагальна. Але, як кажуть, не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні. Іноді подібні справи тягнуться досить довго. Можливо, доведеться звернутися до міністерства. І якщо починати, коли строк контракту вже закінчиться...

— Це вже, як ви вважаєте за потрібне, комендаторе, ви краще в цьому розбираєтесь, ніж я... — відповів власник павільйону.

Синьйор Барнабо тим часом витяг із кишені авторучку, якою міг би пишатися будь-який службовець, і почав записувати в маленькому блокнотику, що його безплатно розповсюдила з рекламною метою одна фармацевтична фірма, умови контракту. Кожний пункт він переписував слово в слово, нічого не пропускаячи.

— Гаразд, — повторив синьйор Барнабо, — домовились. Я негайно ж займусь вашою справою. А зараз, — додав він, немов це тільки-но спало йому на думку, — принесіть дітям дві пляшечки аранчати. Такі самі, як ви приносили нам, нітрохи не більші. Адже цю мішанину роблять із порошку, і дітям взагалі не рекомендується її пити.

— Зараз, комендаторе, — мовив власник павільйону, кладучи в папку контракт. — Не знаю, як і дякувати вам, комендаторе... Дві пляшечки аранчати, прекрасно. А може, діти дужче люблять оршад? Він солодший...

— Ні, ні, — відповів синьйор Барнабо, який не знав, скільки може коштувати оршад. — Дві пляшечки аранчати, такі самі, як ви приносили нам, нітрохи не більші. Дві.

— Слухаю, комендаторе, зараз принесу. Може, ще що-небудь, комендаторе? — кланяючись, повторив власник павільйону.

Хлоп'ята, які крутились поблизу, сподіваючись одержати свою порцію аранчати, підійшли тим часом до столу; юнаки й дівчата, що приїхали на моторолерах, раз по раз поглядали на подружжя Барнабо, вражені надзвичайною шанобливістю, з якою власник павільйону упав коло синьйора, й ладні були припустити, що в його особі вони бачать якусь вельми поважну особу, можливо, навіть префекта, котрого вони не знали в обличчя.

Задоволений синьйор Барнабо тим часом мирно розмовляв з дружиною, пояснюючи їй, яку ласку він виявить власникові павільйону, і навіть до неї мимоволі звертався трохи покровительським тоном. Мимохідь він пояснив їй, що державна власність, в силу своєї природи, не може бути відчужена на користь якоїсь приватної особи, а може лише передаватися на певний строк в оренду. Взяти хоча б пляжі. Пляжі — державна власність. Ніхто не може, скажімо, купити клапоть пляжу. Фортеця, як національний пам'ятник, теж являє собою державну власність. Тому, щоб відкрити тут власне діло, цей чоловік повинен був виклопотати ліцензію й зобов'язався вносити орендну плату. Такі справи надзвичайно важливі й делікатні, оскільки вони безпосередньо зачіпають інтереси держави. Ними якраз і займається установа, в якій він працює, конкретніше сам синьйор Барнабо. Навіть хлоп'ята, які ласували аранчатою, з цікавістю почали прислухатися до цих пояснень, і хоч те, що власник павільйону величав їхнього батька «комендаторе», не справляло на них ніякого враження, вони, ясна річ, почували себе щасливими від того, що в них такий тато.

Коли родина Барнабо приїхала сюди, сонце було майже в зеніті, а зараз воно вже торкалося лінії обрїю, і вся долина, що розкинулася біля підніжжя горба, була залита теплим, яскравим і прозорим світлом. Синьйор Барнабо встав із стільця, підійшов до краю тераси, щоб помилуватись на цей краєвид. В ці хвилини він почував себе мало не господарем усієї цієї краси.

— Чудовий краєвид, правда, комендаторе? — підійшовши до нього, вигукнув власник павільйону. — Скажіть одверто, хіба є поблизу місце гарніше ніж це? Який захід сонця, які барви!

— Наче в казці, — відповів синьйор Бар-

набо, не відриваючи погляду од неозорої панорами. — Я не проти б збудувати тут віллу.

— В наш час природу зовсім не цінують, — провадив далі власник павільйону. — Ось вам усі мої сьогоднішні клієнти, комендаторе, — кивнув він головою в бік молоді, яка приїхала на моторолерах. — Не знаю, що й робити вже, бо податки все одно треба платити. Якби хоч орендну плату трошечки скоротили...

Вони ще трохи поговорили, походжаючи туди й сюди по терасі. Синьйор Барнабо ходив, закривши руки за спину й поважно киваючи головою. Власник павільйону щоразу, коли його співрозмовник повертався кругом і прямував у протилежний бік, опишував навколо нього дугу й опинявся весь час ліворуч від нього. Синьйор Барнабо раз по раз зупинявся, щоб іще трохи помилуватись на захід сонця. Тоді в їхній розмові наставала пауза, і обидва дивилися на обрїй, де сідало сонце. Нарешті, запевнивши востаннє власника павільйону у своїй готовності зайнятися його справою, синьйор Барнабо виявив бажання заплатити за аранчату й гукнув дружині та дітям, що час рушати вже додому.

Швидко вечоріло, знизу, з глибини долини, потягло свіжим вітерцем. Синьйора Чечілія застєгнула хлоп'ятам пальтєчка, — як-не-як гасали цілих дві години й трохи розігрїлися.

Синьйор Барнабо був задоволений з себе, з навколишньої природи, з усього. Він напрочуд добре провів неділю, а останнє «комендаторе», з яким до нього звернувся власник павільйону, було останньою краплею меду в чаші його задоволення. Запропонувавши дружині руку й звелївши хлопцям іти попереду, але не бігти, він рушив униз стежкою, що вела до трамвайної зупинки. Фортеця з громадям бастіонів здавалася тепер приземкуватою тінню на тлі бузкового неба; місто, що лежало далеко в низу, було вже залите вечірними вогнями. Там було все те, з чим була пов'язана решта днів тижня, тих днів, коли сонце сідало за сумні гребені дахів, а «комендаторе» носив на зап'ястях сліди від резинок своїх чорних нарукавників.

Спустившись стежкою вниз, синьйор Барнабо з дружиною та дітьми дійшов до кінцевої трамвайної зупинки і, оскільки трамвая ще не було, вийняв із кишені бумажник, щоб завчасу приготувати гроші на квитки. Він був певней, що після того, як розплатився в павільйоні за аранчату, в нього залишилось іще двісті лір — він ба-

чив їх на власні очі. Однак, розкривши бумажник і витягнувши з нього дві бумажки, які він вважав банкнотами по сто лір, синьйор Барнабо, на превеликий жаль, побачив, що хоч обидві вони й однакового, рожевого кольору, проте одна з них — проста бумажка в п'ять лір.

— Прокляття! — промимрив він і почав шукати по кишенях.

Квиток на трамвай для однієї особи коштував сорок лір, значить, за чотири квитки треба було заплатити сто шістьдесят лір. Спочатку синьйор Барнабо шукав по кишенях без ніякої системи й доволі спокійно, та після того, як знайшов усього десять лір, вирішив повторити операцію, але вже дотримуючись певної послідовності, і почав шукати спершу в штанах, потім у жилеті, в піджаці й нарешті в пальті. Він обмацав кожну кишеню, знову оглянув бумажник, навіть перевіряв, чи не засунулася яка монета в паспорт; однак навіть найретельніші пошуки не принесли успіху.

— Що сталося? — запитала синьйора Чечілія, яка досі мовчки стежила за чоловіком.

— Що, що... — пробурмотів синьйор Барнабо, машинально засовуючи руки то в одну, то в іншу кишеню. — Я гадав, що в мене двісті лір, дві бумажки по сто, а виявилось, що одна із них — п'ять лір, ось що!

— О боже! — сплеснула руками синьйора Чечілія. — І більше в тебе нема нічого?

— Звичайно, нема, хай йому всячина! — роздратовано відповів синьйор Барнабо. — Що за дурне запитання! Хіба ти не бачиш, що я вже півгодини шукаю по кишенях? Краще пошукай у своїй сумці, може, в тебе щось лишилося.

Ображена грубою відповіддю чоловіка, синьйора Чечілія мовчки розкрила сумку, виняла з неї білу хустинку з мережкою, чотки, зроблені з маленьких черепашок, образочок, моток штопки й двадцять лір. Синьйор Барнабо взяв гроші й поклав їх у свою кишеню, потім підрахував у думці загальну суму. Не вистачало двадцять п'ять лір.

— Пошукай гарненько ще раз, — звернувся він до дружини. — Нема нічого? Просто не розумію, як можна їхати кудись із двадцятьма лірами!

Кілька хвилин вони роздратовано сварилися. Нарешті вдалині з-за повороту показався трамвай. У ньому вже світилося.

— Трамвай! Біжімо! — закричали діти, які гралися неподалік і не звертали уваги на те, що батько й мати сваряться.

— Назад! — крикнув синьйор Барнабо, кинувшись услід за ними й намагаючись схопити їх за пальта. — Сійте, кажу я вам!

Ми поїдемо слідуючим трамваем, хай йому грець!

— Чому? — запитали приголомшені діти й повернулися назад.

— Чому, чому!.. Я загубив гроші на квиток, ось чому! Пошукайте в кишенях, може, у вас знайдеться кілька лір, скажімо, лір із двадцять п'ять? — промовив синьйор Барнабо вже трохи лагідніше, сподіваючись, що, може, діти допоможуть йому виплутатись із цієї ситуації.

Хлоп'ята озирнулися на залитий електричним світлом трамвай, який зупинився за десять кроків од них, і в свою чергу заходилися шукати по кишенях. На світ з'явилася ціла колекція всляких дрібничок, але серед них не було жодної ліри.

— В мене є вирізані картинки! — сказав старший із хлопчиків.

— Картинки! — вигукнув синьйор Барнабо, знову втративши терпець. — На... на якого дідька мені твої картинки?

— Вони ж коштують грошей, — заперечив дійнятий до живого хлопчик і сердито глянув на батька.

— Коштують грошей! — не тямлячи себе од люті, заревів синьйор Барнабо. — Картинки коштують грошей! — І, ступнувши крок уперед, мало не дав синові такою ляца, від якого той, напевно, перекинувся б, якби вчасно не відсочив назад. В цю мить трамвай рушив і, сяючи вогнями, покотив вниз.

Синьйора Чечілія зробила спробу заспокоїти чоловіка.

— Давайте всі ще раз гарненько пошукаємо, — запропонувала вона. — Може, ми погано шукали по кишенях або в сумці. Адже не вистачає всього двадцять п'ять лір.

Синьйор Барнабо, синьйора Чечілія, а також хлоп'ята знову заходилися гарячково шукати по кишенях. Синьйора Чечілія повернула підкладку своєї сумки, а синьйор Барнабо витрусив із кишень усе, що в них було, і стояв, наче та курка, що струснула з себе паразитів. Діти, ставши рачки, в повному розумінні цього слова, почали скрізь шукати, навіть у траві, що росла на узбіччі дороги, неначе цикламени або незабудки могли зненацька обернутись на двадцять п'ять лір. Але всі їхні зусилля виявилися марними.

Надворі тим часом уже зовсім смеркло, і вдалині, там, де було місто, мерехтіли вогні.

— О боже, — трохи не плачучи, промовила синьйора Чечілія. — Що ж нам тепер робити?

Синьйор Барнабо глянув на дружину й нічого не відповів. Дивлячись на його солідну постать, ніхто навіть не подумав би, що він стовбичить тут, на трамвайній зу-

пинці, тільки тому, що йому не вистачає двадцять п'ять лір.

— Що ж нам робити, боже, що нам робити? — у відчаї повторювала синьйора Чечілія.

Діти принишкли і тулились до батьків, немовби раптом злякалися ночі, що застала їх за містом, так далеко від дому.

— Ти не міг би повернутися до власника павільйону? — несміливо сказала синьйора Чечілія. — Ну, пояснив би йому, що загубив... Я просто не знаю...

Синьйор Барнабо все ще мовчав. Піти до власника павільйону... Позичити... В цю мить із-за повороту дороги знову виринув трамвай.

— Гарзд, — мовив синьйор Барнабо, раптом щось вирішивши. — Побачу. Десь роздобуду. А ви тим часом сідайте і їдьте. Я приїду слідуючим трамваєм, пізніше. Біжіть, вам на квитки вистачить. — І, не давши дружині отямитись чи щось заперечити, він посадив її разом з дітьми у вагон. — Побачимось удома, удома побачимось. Їдьте, я потім.

Синьйор Барнабо залишився на зупинці. Дивлячись, як з кожною секундою від нього віддаляється трамвай, він полегшено зітхнув, майже задоволений тим, що зостався тут сам і що скинув зі своїх плечей половину клопоту. А тепер... А тепер йому доведеться знову піднятися до фортеці, з'явитись до власника павільйону й попросити його бути таким люб'язним...

Синьйор Барнабо машинально рушив угору стежкою, підшукуючи в думці слова, з якими він звернеться до власника павільйону, і, немов вивчаючи нелегку роль, то нахилив голову набік, з покірною усмішкою знизуючи плечима, то урочисто задирав підборіддя, торкаючись двома пальцями капелюха й піднімаючи брови. Все це у нього виходило абсолютно механічно, він навіть сам не помічав цих своїх жестів.

Що зараз було б найбільш підходящим? З'явитися до власника павільйону й смиренно попросити двадцять п'ять лір? Узяти їх з незворушним спокоєм чи прийти й удавано зареготати? Ну, скажімо, так: «Ха-ха-ха! Ви тільки послушайте, що зі мною сталось! Я загубив бумажник. Скільки там було? Тисяч десять чи п'ятнадцять, не пам'ятаю вже. Але найнеприємніше те, що там були документи. Та деякі важливі папери... І тепер, ні, ви тільки послушайте, це ж просто анекдот, тепер у мене навіть на трамвай нема. Ха-ха! Ви не могли б мені позичити?..»

Та, не встигнувши пройти й двадцять кроків, синьйор Барнабо раптом зупинився. Ноги його немовби налилися свинцем. Ні, він не міг, у жодному разі не міг попросити два-

дцять п'ять лір у власника павільйону. Численні «комендаторе», якими той з винятковою повагою величав його і які гнітили його зараз, мов докори сумління, а також почуття хворобливого самолюбства, що не дозволяло синьйорові Барнабо принизитися перед цією людиною, — все це злилося для нього в одне-єдине почуття, і це почуття говорило йому, що не можна, ні в якому разі не можна вернутися до власника павільйону й попросити двадцять п'ять лір. Рвучко повернувшись кругом, він побіг назад і за мить знову був уже на трамвайній зупинці. Що ж тепер?

Синьйор Барнабо щільно загорнув на грудях пальці й покрокував темною безлюдною дорогою. Одначе куди він усе-таки йде, хай йому біс? Зрештою можна зупинити машину, який-небудь віз і попросити, щоб його підвезли. В крайньому разі, навіть якщо йому доведеться шпарити пішки, то грець із ним, подумаєш, велике діло, якихось десять кілометрів!

Горде рішення не прохати у власника павільйону двадцять п'ять лір настроїло синьйора Барнабо оптимістично й додало йому рішучості. Раптовий гнів і збудження, які було охопили його в першу мить, вгамувалися. Він нікого вже не проклинав, нікому не докоряв, а просто йшов замашною ходою, на повні груди вдихаючи свіже нічне повітря. Час від часу він зиркав униз. Там світилися вогні міста, а тут, обабіч дороги, була п'ятьма й тиша, як узимку, — ні світлячків, ні коників. Лише іноді то тут, то там видніли неясні світлі плями — це були розквітлі дерева, які надавали ночі майже весняної привабливості. «Ех! Якби щодня отак, а то сидиш і зовсім не воружишся, — мовив у думці синьйор Барнабо. — Якби щодня робити отаку прогулянку, отаку розминку!» Дорога, що бігла вниз, допомагала йому йти розміреним, швидким кроком, від якого все тіло наливалось бадьорістю і ставало легко на душі. В пам'яті його несподівано зринув спомин про ті часи, коли він був на військовій службі, і синьйор Барнабо раптом помітив, що він тихо наспівує: «Патронташ, патронташ, з нами завжди патронташ...», неначе йому знову було двадцять років і на ньому була форма піхотинця. Він уже не думав ні про двадцять п'ять лір, ні про власника павільйону.

Так він пройшов кілометрів зо два. Спуск тим часом закінчився, дорога побігла рівниною, йти стало набагато важче, і синьйор Барнабо раптом відчув, що в нього починають боліти ноги. До всього цього лиха підошви на його черевиках були такі зношені й тоненькі, що він відчував під ними кожен камінчик, немов ступав босоніж.

Він уповільнив ходу й раптом, зупинившись на краю дороги, помітив, що весь упрів і добре-таки захекався. Несподівано його охопив страх, він озирнувся на всі боки, намагаючись побачити що-небудь у нічній темряві, і затремтів від холоду. Так, треба було зупинити яку-небудь машину, попросити підвезти його. Іти до міста пішки неможливо, це просто абсурд.

Трохи відпочивши, синьйор Барнабо тихо поплентав далі. В бік міста, мов на зло, не їхала жодна машина. В неділю, та ще й такої пори, дорога ця, як правило, була зовсім безлюдна. Перш ніж синьйор Барнабо дістанеться до магістрального шосе, де починалася околиця міста й де ходили машини, йому треба було пройти ще чотири чи п'ять кілометрів.

Знову проїхав трамвай. Цього разу синьйор Барнабо сумно подивився йому вслід. Трамвай щез у темряві.

Волею випадку за якусь хвилину синьйор Барнабо опинився за кілька метрів від трамвайної зупинки. І тільки-но наступний трамвай зупинився, щоб забрати жінку, яка чекала на нього, синьйора Барнабо осяяла відчайдушна ідея. Далі він діяв, немов підкоряючись якомусь несвідомому поривові: кинувся вслід за трамваем, котрий уже набирив швидкість, схопився руками за виступи вагона і стрибнув на буфер. Трамвай тим часом уже мчав у ніч. Синьйор Барнабо з усіх сил тримався за виступи, боячись, що від якого-небудь поштовху він раптом злетить униз і вб'ється. Одначе за хвилину, відчувши під ногами тверду опору, він підвів голову, зазирнув крізь вікно до середини вагона й тієї ж секунди вражено й трохи розгублено ніс у ніс зіштовхнувся з хлопчиком років дев'яти-десяти, який стояв на площадці. Їх розділяло тільки скло, крізь яке підліток давно вже стежив за архіваріусом, хоч той нічого про це не відав. Хлопчисько, очевидно, тільки й чекав цієї хвилини, тому що не встиг він зустрітися з очима синьйора Барнабо, як одразу ж глузливо вистромив язика й скорчив міну. Синьйор Барнабо хотів був відсахнутися, але тут же подумав, що може злетіти з буфера, і застиг, притиснувшись носом до скла. Трамвай тим часом мчав уперед, і ніхто з пасажирів нічого не помічав. Синьйор Барнабо свердлов хлопчиська очима, супив брови, але той, переконаний у його цілковитій безпорадності, зовсім знахабнів і кривив щораз гірші міни. Синьйор не міг нічого вдіяти. Єдиним способом хоч трохи постояти за себе було теж скорчити хлопчиськові страшну гримасу, що він і зробив.

Одна з жінок, очевидно, мати хлопця, в цю мить озирнулася. Побачивши цю

страшну гримасу, вона так заверещала, що кондуктор і всі пасажири мимоволі обернулися і з жахом витріщили очі на спотворене обличчя синьйора Барнабо, яке, немов страхітлива маска, біліло за вікном. Кілька чоловіків схопилися із сидінь і з грізним виглядом рушили до задньої площадки. У вагоні зчинився такий галас, що вагоновод зупинив трамвай.

Оскаженілі чоловіки, які голосно кричали й розмахували руками, здавалось, тільки й чекали тієї хвилини, коли трамвай остаточно зупиниться, щоб вискочити з вагона й добряче провчити лобуряку, котрий їхав на буфері. Синьйор Барнабо, хоч він і не розумів, що йому кричали пасажири, з виразу їхніх облич здогадувався, що всі вони рішуче настроєні проти нього й прагнуть якомога скоріше полічити йому ребра. І не стільки страх, скільки відчайдушне почуття ображеного самолюбства допомогло йому щасливо зіскочити з буфера, перш ніж трамвай зупинився. Торкнувшись спочатку однією, а потім і другою ногою шпал, він спіткнувся, похилився вперед, замахов руками, немов крилами, але якимсь дивом зберіг рівновагу і кинувся тікати. Розпростерши руки, він біг навмання в пільму ночі, іноді ступаючи по траві, а іноді по кісточки грузнучи в пухкій землі, чуючи за собою погрозливі крики пасажирів. Зненацька він спіткнувся, впав долілиць на землю й застиг, затамувавши подих.

З усіх боків його оточувала пільма. Він відчував холодний запах землі, до якої мало не торкався лицем, і ясно чув у тиші своє важке сапання. Все інше — і дорога, і трамвай, і погрозливі крики чоловіків — щезло. На мить йому навіть здалося, що це сон. Але він лежав на пухкій землі, відчував її запах, і це зовсім не було сном. Невпевнено намацавши в темряві точку опори, синьйор Барнабо поволі став на коліна, потім підвівся на весь зріст, спотикаючись зробив кілька кроків і прихилився до дерева, яке намацав простягнутими вперед руками. На голову й на плечі йому легким дощем посипалися білі пелюстки. Синьйор Барнабо провів рукою по лобі й раптом помітив, що на голові в нього немає капелюха.

Він стояв, прихилившись до стовбура дерева, й чекав, коли нарешті заспокоїться його дихання. Час від часу, немов обмацуючи себе, він торкався рукою свого пальця й відчував, що воно все в землі. Він стояв, вдихаючи вогкий запах ночі. Все навколо тонуло в глибокій пільмі й тиші.